

DVE LUTKI IZ EMONE

NIKO KURET

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana

Julija 1914 so v Ljubljani pri kohanju kanalov na Karlovški cesti pod Sa-massovo vilo ob vhodu v Zvonarsko ulico — tako poroča Josip M a l¹ — naleteli skoraj 2 m pod sedanjim cestnim tlakom na dva pokrita rimska sarkofaga iz rumenkastega peščenca. V prvem so bili ostanki žene, v drugem, dolgem 180 cm, pa o t r o k a. V njem so našli razen sledov zlatih nitk kot ostankov dragocene oblekce še kosti in lobanjo. Ob nogah sta bili položeni dve sohici,² otrokovi igrački. Poleg tega sta bili v grobu še zlata vratna verižica in otroška zapestnica iz temnega jantarja. Predmete hrani Narodni muzej v Ljubljani.

Najdeni lutki sodita med figure s pregibnimi rokami in nogami. Mnogo je namreč lutk brez pregibnih udov. Oznaka »lutke« za številne tovrstne izkopane kipe, ki jih hranijo muzeji po svetu, sicer ni povsem točna. Med njimi namreč niso same igrače, ampak tudi sakralni predmeti.

Večina znanih lutk³ je iz žgane gline. Redke so lesene,⁴ še redkejše koščene.⁵ Naši dve lutki sta izrezljani iz slonove kosti in zato sodita med redke primerke. Lutka 1 (inv. št. R 6930) je visoka 25 cm, lutka 2 (inv. št. R 6931) pa 24 cm.⁶ Lutki nista enako dobro ohranjeni. Najslabše so se ohranili udje. Roke in noge so dvodelne (nadlaket — laketa, stegno — meča). Na dveh primerih so še vidni ostanki skrbno izrezljanih prstov na rokah, medtem ko je stopalo razen v enem primeru sploh odpadlo. Na glavi so upodobljeni lasje, ki pri lutki 2 v kitah (?) segajo na ramo, medtem ko je na lutki 1 videti lase, pristrižene (?) nad ramo. Obraza sta močno načeta in fiziognomija ni več spoznavna. Kakor vse grške in rimske lutke naša dva primerka ne predstavljata otroka, dete, ampak imata telo mlade ženske. Pri lutki 2 sta opazni prsni oblini, pri lutki 1 ne (več). Trup lutke 2 še kaže skrbno, gladko obdelavo materiala, trup lutke 2 pa je že močno razjeden.

Ob obeh primerkih velja torej reči, da sta večče, skrbno rezbarsko delo. Tipološko se povsem razlikujeta od množice znanih lutk iz žgane gline, kot so jih koroplasti delali praviloma s kalupi. V nasprotju z njihovo serijsko, stilizirano in poenostavljeno fakturo sta naši lutki unikata, ki ju odlikuje povsem realistično oblikovanje človeškega telesa. Vse serijsko delane lutke iz žgane gline nimajo pregibnih udov. Večinoma so oblikovane po notnem prototipu: glava z zgolj nakazano fiziognomijo obraza, spuščeni nakodrani lasje, na glavi pa širok polos, s katerega pada po hrbtu nakazan pajčolan. Trup je pokrit s kratkim hitonom, včasih z reliefnimi okraski. Vedno so poudarjene ženske obline. Ne preštevilne lutke s pregibnimi udi imajo večinoma enodelni roki in nogi. Roke in noge so bile pritrjene na trup z žico ali nitjo na način, kot se je do nedavnega uporabljal pri preprostih igralnih punčkah in je še danes v navadi pri gledaliških lutkah (marionetah). Številne pa so ohranjene stoječe in sedeče lutke iz enega kosa, to se pravi, brez pregibnih delov.

Nobenega dvoma ni, da so se deklice vseh časov igrale s »punčkami«.⁷ Najstarejši primer punčke je menda iz starega Babilona; ohranjeni fragment je

Sl. 1: Lutka 1. Slonova kost, višina 25 cm. — *Narodni muzej v Ljubljani* (inv. št. R 6930). — (Foto: Božo Štajer.)

Abb. 1: Puppe 1. Elfenbein, Höhe 25 cm. — *Narodni muzej in Ljubljana* (Inv. Nr. R 6930). — (Foto: Božo Štajer.)

Sl. 2: Lutka 2. Slonova kost, višina 24 cm. — *Narodni muzej v Ljubljani* (inv. št. R 6931). — (Foto: Božo Štajer.)

Abb. 2: Puppe 2. Elfenbein, Höhe 24 cm. — *Narodni muzej in Ljubljana* (Inv. Nr. R. 6931). — (Foto: Božo Štajer.)

iz alabastra, ima pa že pregibne ude. Lesene punčke v primitivni izvedbi so se ohranile iz Starega Egipta. Iz tenke deščice so izrezani obrisi človeške postave. Shematična poslikava nakazuje obraz, preostali del punčke pa je poslikan z geometričnimi vzorci, ki naj bi predstavljali obleko. Poznali so tudi punčke s pregibnimi udi, toda ohranili so se samo trupi brez udov. Iz 7. ali 6. stoletja pr. n. š. pa so našli v grobovih (Ahmim — Panopolis) punčke iz blaga, ki kažejo najstarejšo obliko: imajo samo iz lesa izrezljano glavo, medtem ko telo nadomešča volnena obleka. Stari Grki in Rimljani so nam zapustili prave

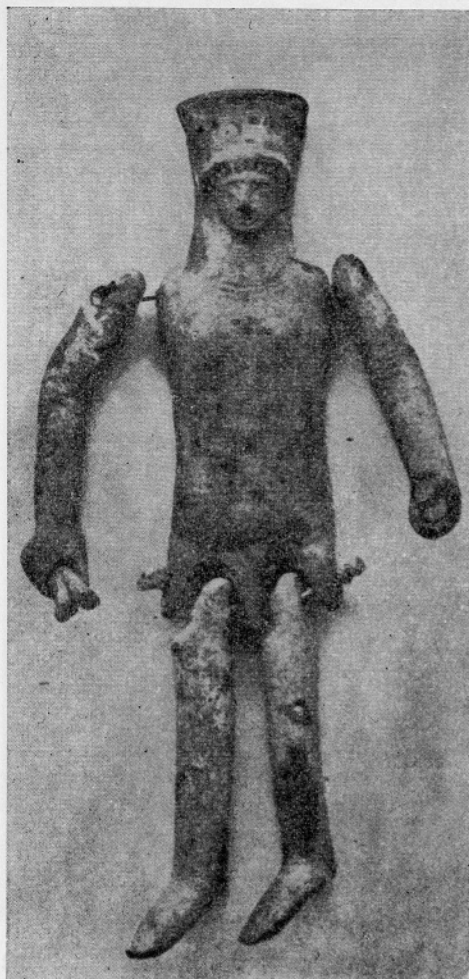

Sl. 3: Detajl trupa ljubljanske lutke 2.
(Foto: Božo Štajer.)

Abb. 3: Detail des Rumpfes der Puppe 2
aus Ljubljana. (Foto: Božo Štajer.)

majhne plastike, večinoma iz žgane gline, ki so jih sami imenovali lutke (kórai, pupae).⁸

Otrok v davnini ni bil drugačen od današnjega. Spričo visoke kulture v antiki bi bilo čudno, ko bi bile igrače tiste dobe bistveno drugačne od današnjih ali ko bi jih sploh ne bili poznali. Ko je Plutarhu umrla dveletna hčerkica, nam z ganotjem pripoveduje, kako rada se je igrala s punčko.⁹ Nekatera naša dekleta se še dolgo igrajo s punčkami. V antiki pa so se dekleta možila že zelo zgodaj, pri petnajstih letih ali celo prej. Grške neveste so pred poroko nesle svoje punčke v svetišče in jih darovale Artemidi ali Afroditi. Pri Rimljanih so bile punčke sprva žrtveni dar Larom in Penatom, pozneje pa so tudi mlade Rimljanke sledile grškemu zgledu. Tako so bile lutke v dobršni meri sicer res igrače, »punčke«, nekaj pa jih je predstavljalo ženska božanstva. Saj je značilno, da nobena nima otroškega života, ampak dosledno le mlado žensko telo.¹⁰ Oblikovane so z obleko (hitonom) ali gole. Le-te so verjetno oblačili. Stoječe ali sedeče, iz celega oblikovane pupae so bile brez dvoma podobe božanstev. Zelo verjetno je, da so bile postavljene nekje v hiši in da so bile predmet ča-

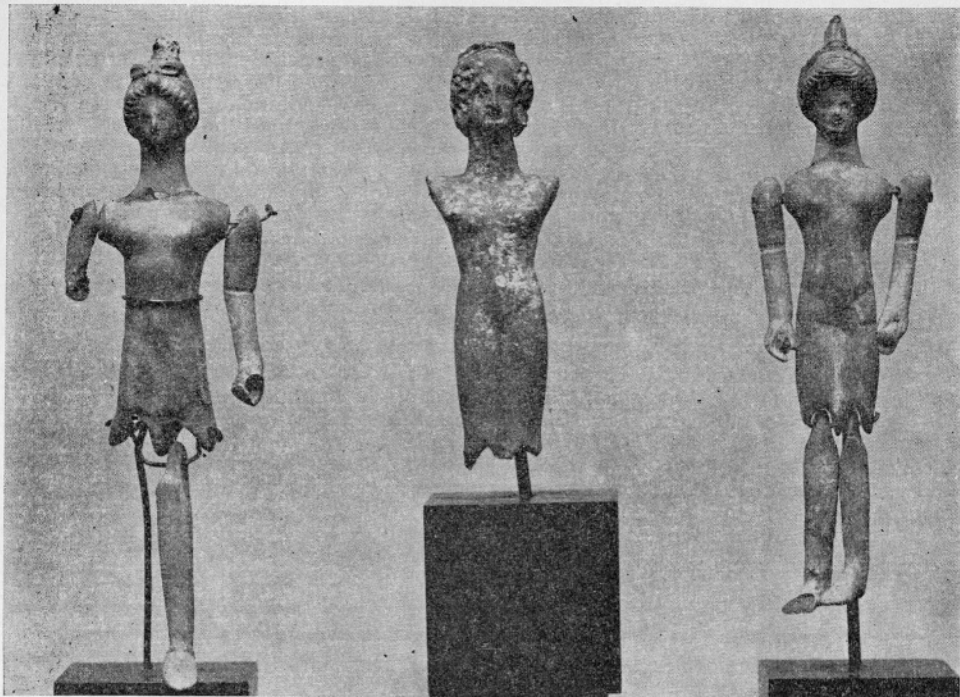

Sl. 4: Lutka iz Korinta. Ok. 500 pr. n. š. Terracotta, višina 18,4 cm. — *British Museum, London.* — (Iz: Gröber: *Kinderspielzeug aus alter Zeit.* Berlin 1928, sl. 14.)

Abb. 4: Puppe aus Korinth, ca. 500 v. u. Z. Terracotta, Höhe 18,4 cm. — *British Museum, London.* — (Aus: Gröber: *Kinderspielzeug aus alter Zeit.* Berlin 1928, Abb. 14.)

ščenja. Na nekaterih stelah so upodobljene mladenke s takim kipcem v rokah. Dogajalo pa se je tudi, da so mladenkam, ki so morda umrle tik pred poroko, dajali v grob njihove »punčke«, ¹¹ najsi so bile res igrače ali pa kipci ženskih božanstev. Vsekakor pa so umrlim deklicam, otrokom, v grob dajali tudi njihove punčke, igrače. Šega se je ohranila dolgo časa, še po nastopu krščanstva. Lutke so našli celo v rimskih katakombah. ¹²

Sodim, da sta bili emonski lutki igrači. K temu me navaja dejstvo, da je bil grob otroški, da imata lutki pregibne ude, da sta bili oblečeni ter da ne kažeta nobenih hieratičnih značilnosti, marveč sta preprosto realistično oblikovani.

Sl. 5: Nekaj antičnih lutk. — *Staatl. Museen Berlin*. (Po negativih iz muzejske zbirke.)

Abb. 5: Einige antike Puppen. — *Staatl. Museen Berlin*. (Nach Negativen aus der Museumsammlung.)

S kulturnozgodovinskega vidika je mogoče dodati, da izročilo oblečenih lutk ni izumrlo. Do naših dni se nadaljuje pri igračah, ravno tako pa se je nadaljevalo v srednjem veku in baroku (kakor v antiki) v zvezi s sakralno sfero. V srednjem veku so redovnice uporabljale lesene »Jezuščke« pri svojih pobožnostih.¹³ V baročni dobi so redovnice razkošno oblečene miniaturne voščene Jezuščke postavljale ali polagale v lepo izdelane zasteklene omarice, ki so se ohranile v današnji čas. Oblečeni Jezuščki so zašli tudi v cerkve (»il Santo Bambino« v Rimu, »praški Jezušček« tudi pri nas). Po naših cerkvah in kapelah pa so se marsikje ohranile stare »oblečene« Marije.¹⁴

¹ J. Mal: Muzejska kronika, v: *GMD* 7—8 (1926—29) 28 sl. — Gl. tudi S. Petru: *Emonske nekropole*, Ljubljana 1972, 132—133 (= Katalogi in monografije 7).

² Mal pomotoma pravi (*o. cit.* 29), da sta leseni, v resnici sta slonokoščeni.

Petrujeva (*o. cit.* 132) navaja: »koščenana ... lutka.«

³ Gl. S. Mollard-Besques: *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains*. I. Époques préhellénique, géométrique, archaï-

que et classique. Paris 1954, 24 et passim. — P. A. Higgins: *Catalogue of the terracottas in the British Museum*. London 1954, tab. 131 (no. 9107) et passim.

⁴ W. Helbig: *Führer durch die öffentlichen Sammlungen klassischer Altertümer in Rom*, I. Leipzig ²1899, 271—272. Lutka, ki jo omenja, je bila pridelek v grobu mladenke in izrezljana iz ebenovine, torej trdega lesa, ki je vzdržal stoletja.

⁵ Gl. C. Daremberg-É. Saglio: *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*. IV/1. (Rep.) Graz 1969, 768 s. v. pupa (G. Lafaye).

⁶ Gl. sliko pri Malu, o. cit. 29.

⁷ Prim. K. Gröber: *Kinderspielzeug aus alter Zeit*. Jena 1928.

⁸ Posebej o grških lutkah gl. J. Dörig: Von griechischen Puppen, v: *Antike Kunst* 1 (Olten 1958) 41—52. — Sicer pa gl. K. McElderkin: Jointed Dolls in Antiquity, v: *American Journal of Archaeology* 34 (1930) 458 sl.

⁹ Plutarchos: *Consol.* 2. — Navaja Daremberg—Saglio o. cit. 768.

¹⁰ Zanimivo je, da so punčke kot igračo do našega stoletja izdelovali vedno kot miniaturne ženske. Šele moderna industrija punčk se je domislila punčk kot otroka, celo dojenčka. Obliko povitega dojenčka (Fatschenkind) so imele resda lesene stružene in poslikane punčke kot izdelek igračarske domače obrti (»cilke«).

¹¹ Prim. E. Buchor: *Grab eines attischen Mädchens*. München 1939.

¹² Daremberg-Saglio, o. cit. 769 (s sliko 5884).

¹³ E. Niffle-Anciaux: Les repos de Jésus et les berceaux reliquaires, v: *Annales de la Société Archéologique de Namur* 18 (Namur 1889) 421—484. — H. Wentzel: Eine Wiener Christkindwiege und das Jesuskind der Margarete Ebner [1344 ?] v: *Pantheon* 6 (München 1960) 276—283.

¹⁴ V Posavskem muzeju v Brežicah sem videl lesen Marijin kipec s pregibnimi rokami (inv. št. E 221/175/), preprosto podobarsko delo, ki so ga očitno oblačili in je stalo v kaki kapelici.

ZWEI PUPPEN AUS AEMONA

Zusammenfassung

Im Jahr 1914 wurden in Ljubljana bei Kanalisationsarbeiten zwei römische Sarkophage ausgegraben. In einem wurden die Überreste eines kleinen Mädchens gefunden. Dabei lagen zwei elfenbeinerne Gliederpuppen, allerdings in schon ziemlich verfallenem Zustande. Sie sind 24—25 cm lang, jede stellt einen jungen Frauenkörper dar. Verfasser vertritt die Meinung, dass die Puppen bekleidet waren und dem Mädchen als Spielzeug gedient hatten.